

מִקְרָא אֲנִי דּוֹרֵשׁ בְּמָה לַעֲיוֹן בַּמִּקְרָאוֹת בְּדֶרֶךְ רַבּוֹתֵינוּ

גליון מס' 5

פרשת יתרו

ה'תשפ"ב

הרב ישעיהו לוי שליט"א

הצורך בהגבלה מפורשת

והקב"ה משיבו, "לך רד" בכל זאת, כאשר אמרתי, "רד העד בעם". שכן "ועלית אתה ואהרן עמך", ומשיראו העם את אהרן מלווה אל לב העשן והאש (לפי האמת אל "מחיצה לעצמו" נמוכה משל משה; רש"י לשמות יט, כד, ד"ה ועלית) שמא יתגברו אי אלה אבירי לב לעלות בעקבותיכם, ודרושה אפוא אזהרה מפורשת ש"הכהנים והעם אל יגרסו לעלת אל ה'", ובייחוד ל"כהנים" בני אהרן שלא ילכו אחר אביהם (כרבי בזבחים קטו, ב, אשר ר' אסי ורב חסדא קיבלו את דעתו ש"הכהנים הנגשים אל ה'" המוזכרים למעלה הם בני אהרן, שכן התכנה אהרן קודם הקמת המשכן).

תיאור המאורעות במבט לאחור

ומקרא מלא דיבר הכתוב, "אנכי עמד בין ה' וביניכם בעת ההוא להגיד לכם את דבר ה' כי יראתם מפני האש ולא עליכם בחר לאמר" (דברים ה, ה). והרי שהיראה כשלעצמה מנעה את עלייתם. ואף שגם הוזהרו, רשאי משה במוסריו בערבות מואב להדגיש את הפחד כדי להביע את האיווי השמימי, "מי יתן והיה לבכם זה להם ליראה אתי ולשמר את כל מצותי כל הימים" (שם, כו), ולתמוה באזני העם, "ועתה ישראל מה ה' אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך" (שם י, יב) הלאה כאשר יראת אז לאונסך.

בדומה יגולל משה, "ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחקרו לנו את הארץ" (שם א, כב). ואף שבסיפור המעשה בשעתו דיבר ה' "אל משה לאמר, שלח לך אנשים ויחקרו את ארץ כנען" (במדבר יג, א-ב), הלא בא אותו דיבור רק אחר שנמלך משה בשכינה עקב בקשת העם (רש"י על אתר ד"ה שלח לך). די למשה במוסריו להזכיר לישראל איך קצרה אמונתם, אף אם לבסוף נשלחו המרגלים על פי הדיבור.

***

ויִדְבֹר אֶל־לִהִים אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לְאָמֹר (כ, א)

עשרת הדברות – כללים שפרטיהם יפורטו להלן

רש"י נדרש אל הייתור של "כל" וכותב: "מלמד שאמר הקדוש ברוך הוא (את כל) עשרת הדברות בדבור אחד, מה שאי אפשר לאדם לומר כן". ועל דרך פשט שמא "כל" הוא כאן כלל, כלשון השגורה בפי חכמינו, "כלל גדול אמרו... כל וכו'" (שביעית ז, א; משנה שבת סז, ב; ועוד), או "אין למדים מן הכללות" (עירובין כז, א) להחיל בלי יוצא מן הכלל הלכה האמורה לכאורה על "כל" הנכנסים להגדרה פלונית. הדברות נאמרו בלשון קצרה ובלשון נוכח ליחיד, פונים אל אישי השומעים בתביעה מחויבת מערך מוכרת,

ויאמר ה' אל משה רד העד בעם פן יגרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב. וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו פן יפרץ בהם ה'. ויאמר משה אל ה' לא יוכל העם לעלת אל הר סיני כי אתה העדתה בנו לאמר הגבל את ההר וקדשתו. ויאמר אליו ה' לך רד ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים והעם אל יגרסו לעלת אל ה' פן יפרץ בהם (יט, כא-כד)

על טענת משה ש"לא יוכל העם לעלת אל הר סיני" מפני שכבר הוזהרו, מביא ראב"ע את רבנו סעדיה גאון שאמר "כי שנים רבות חשב בזה הפסוק לא ידע טעמו". לא מפורש מקודם שמשה אמנם העיד בעם, ואם העיד, מה פשר המשא והמתן החדש הזה. ראה תשובת רס"ג כפי שהביאה ראב"ע. לדעת רש"י אכן התרה משה את העם כבר ביום הראשון משלושת הימים (יט, כג, ד"ה לא יוכל העם), ואולי כלולה ההתראה ב"ויקדש את העם" (יט, יד), כלומר הכינם לכל הצריך הכנה. אבל הקב"ה דירבנו ל"העד בהם שנית" בבוקרו של היום השלישי, "שמזרזין את האדם קודם מעשה, וחוזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה" (רש"י שם, כד, ד"ה לך רד).

חובת ההגבלה שהתקיימה מאלה

לולי דבריו, אולי על אף שכבר ביום הראשון נצטווה משה "והגבלת את העם סביב" (יט, יב) המתין הציווי לחול עד היום השלישי, עת אשר "ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני" (יט, יא), כסדר הכתובים. בפועל, בהגיע ה"יום השלישי בהית הבקר ויהי קלת וברקים וענן כבד על ההר וקל שפר חזק מאד ויחרד כל העם אשר במחנה" (יט, יז). "אשר במחנה" משמע נמלטים אל המחנה, חרדים לצאת ממנו. משה נאלץ אפוא לטלטלם "וייצא משה את העם" על כרחם "לקראת האלהים" שנחבאו מפניו, "מן המחנה" שבתוכו נחבאו, "וייתיבו", נעמדו מאליהם "בתחתית ההר" בלתי מסוגלים לפסוע עוד, מפחד ה"קלת וברקים" ומן התבערה, כי "הר סיני עשן כפלו מפני אשר ירד עליו ה' באש" (יט, יח). לכן סבר משה שחובת ההגבלה כבר מולאה מאלה, ושאין טעם לאסור בפה את שחסרו העם עוז נפש לעשות.

לפיכך "לא יוכל העם לעלת אל הר סיני" יתפרש כפשוטו, שחסרה להם יכולת ולא רק רשות. "כי אתה העדתה בנו" – שהרי אתה בכבודך כבר העדת ב"קול ה' פתח קול ה' בהר" (תהלים כט, ד) וב"אש הגדלה הזאת" (דברים ה, כב) "בנו", בכולנו כאחד הנבהלים מלהתקרב (וראה במפרשים שהתקשו מי הם "בנו" הרבים, כי לכאורה משה לבדו הוא שהוזהר להזהיר את העם), "לאמר", לקיים את שאמרת לי, "הגבל את ההר וקדשתו".

שיטת בה"ג – יסוד מקדים למצוות

בעל הלכות גדולות משמיט ממנין המצוות שלו את "אֲנָכִי ה' אֶלֹהֶיךָ", שכן, מסביר רמב"ן בהשגותיו לספר המצוות (עשה א), "אֲנָכִי" אינו גזירה "שגזר עלינו לעשות" (מצות עשה) "או מנענו שלא נעשה" (מצות לא תעשה) אלא יסוד ותשתית לכולן, קודם בהכרח, שאם נקבל את מלכותו יתברך נשמע בקולו ונקיים דבריו, ואילו מי שטרם קיבל מלכותו ח"ו אין לו מצווה לקיים את מצוותיו. מקורו של בה"ג במכילתא דרבי ישמעאל (יתרו - מסכתא דבחדש פרשה ו): "לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פְּנֵי" (כ, ב) למה נאמר (מדוע פה מקומו בהרצאה)? לפי (אחר) שנאמר 'אֲנָכִי ה' אֶלֹהֶיךָ'. משל למלך בשר ודם שנכנס למדינה. אמרו לו עבדיו, גזור עליהם גזרות. אמר להם לאו, כשיקבלו את מלכותי אגזור עליהם גזרות, שאם מלכותי לא יקבלו גזרותי לא יקבלו. כך אמר המקום לישראל, 'אֲנָכִי ה' אֶלֹהֶיךָ' - 'לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים'."

רמב"ם לדרכו שכל המחויב נמנה בכלל מצוות

אבל רמב"ם נאמן לשיטתו לפיה אין שום מחשבה או דיבור או מעשה מחויב או אפילו רצוי מלבד מצוות התורה. ראה לדוגמה איך מנה את האיסור להלבין פנים כמצוות לא תעשה (ספר המצוות, לא תעשה שג; הל' דעות ו, ח) מן "וְלֹא תִשָּׂא עֲלֶיךָ חֲטָא" (ויקרא יט, יז) שג, בעוד לתוספות סוטה י, ב, ד"ה נוח לו לאדם "עבירת הלבנת פנים אינה מפורשת בתורה" אף שחומרתה כעין ייהרג ואל יעבור. או ראה מחלוקתו עם ראב"ד על לשון הרע אם נכלל בהכרח בלאו ד"ל לא תלך רכיל בעמך" (ויקרא יט, טז). עד שכל גזירה או תקנה מדברי חכמים מגובים בלאו ועשה (הל' מדרים א, א-ב), שאלמלא כן לא חויבנו לשמוע בקולם. אף כאן אמונה בה' היא מחובות תורתנו השלמה.

לרמב"ם – "אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ..." הוא משפט לעצמו

בספר הכוזרי (א, כה) מעיר רבי יהודה הלוי מתוך גרונו של החבר על ש"פתח א-להים דבריו אל המון ישראל, 'אֲנָכִי ה' אֶלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים', ולא אמר, 'באמירה אולי יותר פלאית ואשר יכולה הייתה להיאמר אלפי שנים מקודם ולהיות מופנית אל כלל האנושות, "אני בורא העולם ובוראכם". כן הקשו גם רבים אחריו והציעו יישובים שונים. ולרמב"ם "אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ וגו'" באמת אינו פסוקית מגבילה ל"אֲנָכִי ה' אֶלֹהֶיךָ" אלא משפט לעצמו, נוסף. שיעור הכתוב הוא "אֲנָכִי ה' אֶלֹהֶיךָ" בפרט ו"א-להי העולם" בכלל, "אדון כל הארץ... המנהיג הגלגל בכח שאין לו קץ ותכלית" (הל' יסודי התורה א, ו) אחר ש"המצאית כל נמצא". והינך מכירני ב"אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים".

נמצא גם רמז גלוי לבריאת העולם בפרשה הזו שבה הדיבר, שכן ייאמר בהמשכה, "לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל וְכָל תְּמוּנָה אֲשֶׁר בְּשָׁמַיִם מִמֶּעַל וְאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתַּחַת וְאֲשֶׁר בַּיָּם מִתַּחַת לָאָרֶץ" (שמות כ, ד), והם – "שָׁמַיִם", "אָרֶץ", וה"מים מִתַּחַת לָאָרֶץ" היינו הימים הנמוכים מן היבשה – שלשה חלקי מעשה בראשית. את כל צבאם בראתי "אֲנָכִי" ובל יוחלף יוצר ביצירתו. ובדיבר הרביעי הקבלה מובהקת, ושם כבר מפורשת הבריאה: "כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם" (כ, יא).

***

זְכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ (כ, ח)

ובדיבר המקביל בסדר ואתחנן, "שָׁמֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ" (דברים ה, יב). דורשת על כך ברייתא בראש השנה כז, א, "זְכוֹר ו'שָׁמֹר' בדיבור (הגה) אחד נאמרו (דרך נס), מה שאין הפה יכול לדבר ואין האוזן יכולה לשמוע (בדרך הטבע)", הביאה רש"י כאן ד"ה זכור. וכבר הצביע ראב"ע על מספר שינויים נוספים בין לשון הדברות כאן לזו של הדברות בסדר ואתחנן. אלא שראב"ע רואה באלה לשונות מתחלפים בעלמא, אשר משה לא הקפיד לְשַׁמֵּר בחזרתו על הדברים, ושחכמינו לא דקדקו אפוא לדרוש. חוץ מן השינוי "זְכוֹר" ל"שָׁמֹר" שהוא תמורה קוטבית ממצות עשה למצוות לא תעשה ("דאמר רבי אבין אמר רבי אילעאי, כל מקום שנאמר 'הִשְׁמֹר', 'פָּר', ו'אֵל', אינו אלא בלא תעשה").

בלא הרחבה פרטנית או קביעת עונש לעובר בידי אדם. "אֲנָכִי ה' אֶלֹהֶיךָ... לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פְּנֵי... לֹא תִרְצָח" (כ, ב-ג). כל דיבר הוא כלל שפרטיו, עם הנחיות למקרה שפקודותיו יופר, יתפרסו להלן בסדר משפטים. "וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשִּׂים לִפְנֵיהֶם" (כא, א), "וְאִם מוֹסִיף עַל עֲנִין רָאוּן" (לשון הגמרא פסחים ה, א, ועוד), שמשעה שנאמרו כללים ידענו שיבואו פרטים. "מִשְׁפָּטִים" הם הלכות המסורות לדיינים, אם להורות את העם מחמת ריבויין ומורכבותן, אם לשמוע "בֵּין אֲחֵיכֶם" (דברים א, טז) בסכסוך ממוני, אם לקנוס או לענוש את החייב. לפיכך נאמרו רוב הלכותיה של פרשת משפטים בלשון נסתר, שכן דיינים מיישמים אותן על המעורבים בדבר.

לכן פותח סדר משפטים בדין "כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עֲבָדִי" (שמות כא, ב), לשחררו אחר עבודת שש שנים "כִּי עֲבָדָה הָיָה אִתְּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יִמְכְּרוּ מִמֶּנֶּה עֶבֶד" (ויקרא כה, מב), השלכה מעשית של הדיבר הפותח, "אֲנָכִי ה' אֶלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים" (שמות כ, ב).

"לֹא תִרְצָח", למשל, יתפרט באורכה, מן "מִכָּה אִישׁ וְמָת מוֹת יוֹמָת" (שמות כא, יב), עבור בדין רוצח בשוגג "אֲשֶׁר לֹא צָדָה וְהָאֱלֹהִים אָנָּה לִידֹ" (כא, יג), ומשם עד "כִּי יִרְבֶּן אֲנָשִׁים וְהָכָה אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ בֶּאֱבָן אוּ בְּאֵזָר אוּ אֶת יָדוֹ וְנָפַל לְמִשְׁכָּב" (כא, יח), "וְכִי יִכֶּה אִישׁ אֶת עַבְדּוֹ אוּ אֶת אֻמָּתוֹ בִּשְׂבָט וְמָת תַּחַת יָדוֹ" (כא, כ), "וְכִי יִצְוֶה אֲנָשִׁים וְנָגְפוּ אִשָּׁה הָרָה" (כא, כב). ובגדרה, פגיעות גופניות קלות ממוות: "עֵינַי תַּחַת עֵינַי" (כא, כד); "וְכִי יִכֶּה אִישׁ אֶת עַבְדּוֹ אוּ אֶת עַמּוֹת וְשִׁחָתָה" (כא, כו); "מָה לִּי קִטְלָה כֹּלָה מָה לִּי קִטְלָה פִלְגָה" (לשון הגמרא בבא קמא סה, א). וחזרה אל המֶתָה, אך הפעם לא הישר בידי אדם אלא באמצעות בהמתו: "וְכִי יִנָּח שׁוֹר אֶת אִישׁ אוּ אֶת אִשָּׁה וְמָת סָקוֹל יִסְקַל הַשׁוֹר וְלֹא יֵאָכַל אֶת בִּשְׂרוֹ וּבִעַל הַשׁוֹר נָקִי. וְאִם שׁוֹר נִנָּח הוּא מִתְּמַל שְׁלֹשׁ וְהוּעֵד בְּעֵלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ וְהָמִית אִישׁ אוּ אִשָּׁה הַשׁוֹר יִסְקַל וְגַם בְּעֵלָיו יוֹמָת. אִם כֹּפֵר יוֹשֵׁת עָלָיו וְנָתַן פְּדִין נִפְשׁוֹ כָּל אֲשֶׁר יוֹשֵׁת עָלָיו. אוּ בֵן יִנָּח אוּ בַת יִנָּח כִּמְשֻׁפֵּט הָיָה יַעֲשֶׂה לוֹ. אִם עֶבֶד יִנָּח הַשׁוֹר אוּ אֻמָּה כֶּסֶף שְׁלֹשִׁים שְׁקֵלִים יִתֵּן לֵאדֹנָיו וְהַשׁוֹר יִסְקַל" (כא, כח-לב).

ויש דברות שהם כעין לאו שבכללות (ראה סנהדרין סג, א), מתפצלים למספר משמעויות שהכתוב עצמו דורשן בסדר משפטים. כגון "לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ לְשׁוֹן", אשר כנגדו ייאמר להלן בארבע אנפין: "וְנִקְרַב בְּעַל הַבַּיִת אֶל הָאֱלֹהִים" (שמות כב, ז) לשבועה ו"שָׁבַעַת ה' תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם" (כב, י); "אֶלֹהִים לֹא תִקְלַל וְנִשְׂאָ בְעַמְּךָ לֹא תִאָּר" (כב, כז); "לֹא תִשָּׂא שְׁמֵע שָׁוָא" (כג, א; וראה רבנו בחיי על אהר); "וְיִשֶּׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תִזְכְּרוּ לֹא יִשְׁמַע עַל פִּיךָ" (כג, יג). ושמה אף חמישית: "כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֶכֶם כִּי שָׁמִי בְּקִרְבּוֹ" (כג, כא).

***

אֲנָכִי ה' אֶלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים (כ, ב)

שיטת הרמב"ם – צו האמונה

לדעת רמב"ם בספר המצוות ובהל' יסודי התורה א, ו, זו אינה הצגה בלבד אלא מצוות עשה ממנין התרי"ג, "לידע", כלשון רמב"ם שם, א, "שִׁישׁ שָׁם" (ישות אף שלא נוכל לתארה, כמו 'לִירָאָה אֶת הַשֵּׁם הַנִּקְבָּד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה' בדברים כח, נח, נרדפת להדיא אל 'עֲצֹם' בכתוב, 'כְּתָב לְךָ אֶת שֵׁם הַיּוֹם אֶת עֲצֹם הַיּוֹם הַזֶּה', בייחזקאל כד, ב) מצוי ראשון, והוא ממצאית כל נמצא. וכל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמתת המצאו". ואף שאין ההיגד מנוסח כציווי, משמעו הוא 'דע כי אֲנָכִי ה' אֶלֹהֶיךָ' (רמב"ן על אהר). לכן נוקט רמב"ם שהמצווה היא "לידע" במקום "להאמין", כי ברובדה היסודי היא אינה קוראת להשתדלות שכלית - אל האמנת אפשרות אחת כאילו מתוך כמה - אלא לאימוץ ידיעה שהונחה בחיכנו, כביכול אומר הקדוש ברוך הוא, "הנני; הא לך עובדת קיומי".

השורש המשותף לכל חילופי הלשון בדברות שניים

לפשוטם רוב השינויים נגזרים מכך שמשה שב בדברות בסדר ואתחנן אל הדברות שביתרו ומפנה אליהם. "זכור" הוא ראשית הציווי, לציין ולרומם את היום ולהבדילו משאר ימים, ולהזכיר בפה ובמעש איך "ששית ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי" (כ, יא). ואילו "שמור", בעודו אמנם הוראה לנהוג שביתה, הוא גם זירוז לשמור ולקיים את שנצטוו כבר. לפיכך נוסף שם בסדר ואתחנן "כאשר צוה ה' אלהיך" (דברים ה, יב), היינו בדברות סיני. כך גם רומז הדיבר אל ענין הזכירה ואל הנימוק "כי ששית ימים עשה ה' וגו'", שהם למעשה אפיון השביתה הנירצית, כלומר תשמור הכל כפי שכבר למדת.

יוער שבשניים מן הדברות יש ציוויים בלשון עשה, שבת ו"כבד את אביך ואת אמך" (שמות כ, יב), ועל שניהם נוסף בסדר ואתחנן "כאשר צוה ה' אלהיך" (ראה דברים ה, יז). נותר למשה לעודד את שומעיו שאמנם יעשו כאשר נצטוו בסיני. לפיכך, אחר שלא הזכיר זכירה וממילא דילג על טיב הזכירה, הוסיף בסדר ואתחנן להטעים, "למען ינוח עבדך ואמתך כמוך, וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויצאך ה' אלהיך משם ביד חזקה ובזרע נטויה על פן צוה ה' אלהיך לעשות את יום השבת" (דברים ה, יד-טו), לפייסם על ביטול מלאכת "עבדך ואמתך ושוורך וחמורך" (שם, יד). כן העצים את שכר כיבוד אב ואם בצרפו את הבטחת "למען ייטב לך" (שם, טז), לפייסם על הטורח הרב הכרוך בכיבודם.

כך תוסבר אולי גם הופעת ווי חיבור בין ארבעת הדברות המסיימים בסדר ואתחנן – "לא תרצח ולא תנאף ולא תגנב ולא תענה ברעך עד שקוא" (שם, יז) – בעוד הן נעדרות מן הדברות שבסדר יתרו. שכן משה מונה בסדר ואתחנן את הידוע מכבר, כאומר, "לא תרצח" ו[גם] לא תנאף ו[גם] לא תגנב ו[גם] לא תענה", הכל כמו ששמעת בסיני.

***

כבד את אביך ואת אמך למען יארכו ימך על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך (כ, יב)

משצוינו להכיר בה' ולא בזולתו, ושלא לזלזל בשמו הגדול, ולזכור כיצד "עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם" (כ, יא), מלמדנו הדיבר הנוכחי איך נחזיק בחלקנו בבריאה, הלא היא "האדמה", שהרי "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם" (תהלים קטו, טז).

אריכות ימים – לך ולבניך

היכן שתיועד בתורה אריכות ימים ליחיד, שם תמצא רצף דורות, שהרי "ימיו" של הפרט "כצול עובר" (שם קמז, ד), "שבעים שנה ואם בגבורת שמונים שנה" (שם צ, י). ו"שמרת את חקיך ואת מצותיו אשר אנכי מצוה היום אשר ייטב לך ולבניך אחריך ולמען תאריך ימים על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך כל הימים" (דברים ד, מ). "מי יתן והיה לבכם זה להם ליראה אתי ולשמר את כל מצותי כל הימים למען ייטב להם ולבניהם לעלם... ושמרתם לעשות כאשר צוה ה' אלהיכם אתכם... למען תחיו וטוב לכם והארכתם ימים בארץ אשר תירשון" (שם ה, כו-ל). "וידעתם היום כי לא את בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו את מוסר ה' אלהיכם... כי עיניכם הראת את כל מעשה ה' הגדל אשר עשה. ושמרתם את כל המצוה אשר אנכי מצוה היום למען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה, ולמען תאריכו ימים על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם ולזרעם ארץ זבת חלב ודבש" (שם יא, טו). "למען ירבו ימכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ" (שם, כא). "לבית רום לבבו מאחיו ולבבתי סור מן המצוה ימין ושמאל למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל" (שם יז, כ). "העדת כי בכם היום את השמים ואת הארץ החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת

בחיים למען תחיה אתה וזרעך. לאהבה את ה' אלהיך לשמע בקלו ולדבקה בו כי הוא חייך וארץ ימך לשבת על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם" (שם ל, יט-כ). ולשליה, "כי תוליד בנים ובני בנים ונשנתם בארץ והשחתם... העידתי בכם היום את השמים ואת הארץ כי אבד תאבדון מהר מעל הארץ אשר אתם עברים את הירדן שמה לרשתה לא תאריכו ימים עליה" (שם ד, כו-כז).

אריכות ימים בהקשר המצוות בהתמדת ההמשכיות

חריג הוא האמור במידות ומשקלות, "אכן שלמה וצדק יהיה לך איפה שלמה וצדק יהיה לך למען יאריכו ימך על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך" (שם כה, טו), בלי אזכור אבות ובנים. אולם שם משורשר הציווי אחר דין אשה אשר "שלחה ידה והחזיקה במבשיו" (שם, יא), וזה אחר מצות היבם להקים את "שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל" (שם, י). אפשר שאגב הבטחת המשכיות אפילו למתים בלא זרע נכתבה שם פרשת הפוגעת באיברי התולדה, ומנגד עצה לזכות באריכות ימים כלומר דורות צאצאים נטועים באדמתם.

אף כאן כרוכה אריכות ימים בהתקשרות בן עם הוריו, בל "תבזו כי זקנה אמך" (משלי כג, כב). ובדומה, "שלח תשלח את האם ואת הבנים תשח לך", וכך תבטיח את קיום המין "למען ייטב לך והארכת ימים" (דברים כב, ז), ובני בניך בתורם ימצאו ויקחו את בני בני האם ששולחה.

היפך המגמה להארכת הימים הוא רציחה, ולפיכך אחר מצות "כבד" שבקום ועשה בא מיד הלאו של "לא תרצח" (שמות כ, יג).

***

ויאמר ה' אל משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם. לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם. מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו את עלותיך ואת שלמיה את צאנך ואת בקרך; בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיה. ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית כי חרפה הנפת עליה ותחללה. ולא תעלה במעלות על מזבחי, אשר לא תגלה ערותך עליו (כ, יט-כג)

כל הפרשה נקראת בפשטותה כהרחקת בניית מקדש מפואר או על כל פנים וויתור עליו. "מן השמים דברתי עמכם" ולא אצטרך מקום מיוחד ובית לשכון בו.

לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם

"לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם", שהם הזקוקים למבנה להכילם. אין הכוונה לדמויות של אלים מדומים, שהרי אלה כבר נאסרו בדיבר השני, אשר בו נאמר "לא תעשה לך פסל וכל תמונה וגו'" (כ, ד). אלא, צורות לתעל את שפעו של א-לוהי אמת, ואף אותן "לא תעשון" שהרי "ראיתם" "שאין אתם צריכים לאמצעים להתקרב אלי" (לשון ספורנו על אתר), ואם תעשו כהנה ייחשב לכם כאילו צרתם אליהם. וכבר הרגישו במכילתא שאפילו כרובי המשכן והמקדש, אלמלא נצטוו ישראל בפירוש לעשותם, וגם אילו סטו כמלוא נימה מן הציווי, היו נאסרים מן האזהרה הזאת. אמרו (יתר), מסכתא דבחדש פרשה י, הביאה רש"י על אתר: "'אלהי כסף ואלהי זהב' למה נאמר? לפי שהוא אומר ויעשית שנים כרבים זהב" (כה, יח), אמר הריני עושה ארבעה (שמא יותר), תלמוד לומר 'אלהי כסף ואלהי זהב'; אם הוספת על שניים הרי הם כאלוהי זהב. 'אלהי כסף' למה נאמר... לפי שמצינו כל כלי בית עולמים שאם אין להם של זהב הן עושים אותו של כסף, שומע אני אף שניים כרובין כן, תלמוד לומר 'אלהי כסף', הא אם שניתם משל זהב הרי הן כאלוהי כסף".

מִזְבַּח אֲדָמָה תַעֲשֶׂה לִּי וְזִבְחָתָה עָלָיו אֶת עֲלִיתָהּ וְאֶת שְׁלֵמֶיהָ אֶת צִאנָהּ וְאֶת בָּקָרָהּ

"מִזְבַּח אֲדָמָה תַעֲשֶׂה לִּי", צנוע, מחומר מצוי, "וְזִבְחָתָה עָלָיו אֶת עֲלִיתָהּ וְאֶת שְׁלֵמֶיהָ אֶת צִאנָהּ וְאֶת בָּקָרָהּ", מן המוכן במכלאות, ולא תצוד לי דובים ואריות. בכל הקשר של קרבנות בתורה, היכן שהוזכר צאן אצל בקר או שה אצל שור הוקדם הבקר והשור למעלתו. "מִן הַבָּקָר וּמִן הַצֹּאן תִּקְרִיבוּ אֶת קָרְבָנְכֶם. אִם עֹלָה קָרְבְּנוֹ מִן הַבָּקָר וּגו'" (ויקרא א, ב-ג); "שֹׁר אוֹ קֶשֶׁב אוֹ עֵז כִּי יִלְד" (שם כב, כז); "וְכָל מַעֲשֶׂר בָּקָר וְצֹאן כָּל אֲשֶׁר יַעֲבֹר תַּחַת הַשֶּׁבֶט הָעֵשְׂרִי יִהְיֶה קֹדֶשׁ לַה'" (שם כז, לב). חוץ מפה ואצל קרבן הפסח, שלגביו נאמר "וְזִבְחָתָה פֶּסַח לַה' אֶל־לֵהִיף צֹאן וּבָקָר" (דברים טז, ב). שם אמנם פירשו חכמים, "צֹאן" לפסח וּבָקָר לחגיגה" (ספרי ראה פיסקא קט) ולכן הוקדם 'צאן', שהוא העיקר שהבקר בא בגללו. וכאן מפני שכמו שמזבח אדמה מזדמנת עדיף ממזבח של אבן יקרה כך עדיף צאן זול מבקר. או שהכתוב ערוך לצדדים: אם "עֲלִיתָהּ", הביאן מ"צִאנָה" הבהמה הדקה, ש"התורה חסה על ממונן של ישראל" (ראש השנה כז, א), ואם "שְׁלֵמֶיהָ" הביאם מ"בָּקָרָהּ" ותאכל ותהנה מהם.

בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֲזַכִּיר אֶת שְׁמִי אָבּוֹא אֵלֶיךָ וּבִרְכָתֶיךָ... לֹא תִבְנֶה אֶתְּהֶן גִּזִּית

"בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֲזַכִּיר אֶת שְׁמִי אָבּוֹא אֵלֶיךָ וּבִרְכָתֶיךָ", איש איש באוהלו כענוותנותו, מה לי הכא מה לי התם, מה לי אדמה מה לי אבני חן משובצות זהב. "וְאִם מִזְבַּח אֲבָנִים תַעֲשֶׂה לִּי", כי יקרה מקרה שבו כך נוח לך, שמור בכל זאת על פשטות, ולפחות "לֹא תִבְנֶה אֶתְּהֶן גִּזִּית". פן תאמין שגזית היא ייפוי לי, אדרבה, כעורה היא לשמיים, "כִּי חֲרָבָה הִנֵּפֶת עָלֶיהָ וְתַחֲלָלָהּ". "וְלֹא תַעֲלֶה בְּמַעֲלֹת עַל מִזְבְּחִי", כלומר אל תגביהנו עד שיצטרך למעלות, שכן חביבה שפלות בעוד רום, כגזית, הוא מכוער, גורם ש"תִּגָּלָה עֲרוֹתָהּ עָלָיו".

בין פרשתנו לציווי על המשכן

כך אמנם יכולנו לקרוא, עד הגיענו לסדר תרומה ומצות "וַעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ" (שמות כה, ח) של "זֶהב וְכֹסֶף וְנַחֲשֶׁת וְתַכְלֵת וְאַרְגָּמָן... אֲבָנֵי שֹהַם וְאַבְנֵי מַלְאִים" (כה, ג-ז). היה עולה על הדעת שפרשתנו נאמרה קודם חטא העגל, בעוד עיני ישראל נשואות למעלה בלתי לה' לבדו, אך משהוברר שאם נסתר רגע קט "זֶה מִשֶּׁה הָאִישׁ" בן תמותה "אֲשֶׁר הֶעֱלֵנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" מיד יבקשו "אֱלֹהִים אֲשֶׁר יִלְכוּ לִפְנֵינוּ" (לב, א), אז הוכרחו ישראל למקדש ממשי להמחיש לעניים וללכבות שכבוד ה' שוכן בקרבם (השווה ספורנו לשמות כד, יח; לרש"י שם לא, יח, פרשת המשכן נאמרה למשה אחר חטא העגל, ולרמב"ן שם כה, ב, לא מסרה משה לעם אלא אחר החטא, אף שהצטווה על המשכן מקודם, אולי מפני שגלוי היה לפני מי שאמר והיה העולם שעתידיים ישראל לחטוא).

הרמזים בפרשתנו לבית הבחירה

אולם לפי האמת פרשתנו מכרזת על עצמה שגם היא עוסקת בבית בחירה מרכזי. שכן הוזכר בה "מִזְבְּחִי", הוא הוא שיוזכר להלן בהטיה זהה גבי איש שיזיד "עַל רָעוֹהוּ לְהַרְגוֹ בְּעֶרְמָה", אשר "מַעַם מִזְבְּחִי תִקְחֶנּוּ לְמוֹת" (כא, יד). זו מפרטי "לֹא תִרְצָח", ואולי לכן הושחלה פרשתנו בין עשרת הדברות לסדר משפטים, לספק הקדמה הכרחית מהו אותו "מִזְבְּחִי" אשר טרם שמענו שמעו. גם בלעדי האמור במשפטים לא יכולנו לצוד שיגבל רוצח אדמה מחצרו וייאחז במזבחו המאולתר להניצל מנקמת דם הנרצח (וראה במכות יב, א, שאפילו מזבח של שילה מופקע מלקלוט), ולכן המזבח שבפרשתנו הוא ציבורי בוודאי, ממקד את עבודת כל העם.

"הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֲזַכִּיר אֶת שְׁמִי"

ועוד סמן בפרשתנו, הניב הסתום "בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֲזַכִּיר אֶת שְׁמִי". מה היא הזכרה זו ומדוע שויכה אל ה' המדבר ולא אל המקריב (תזכיר), ומה פשר "שְׁמִי"? רש"י מפרש על פי סוטה לח, א, ש"הַמָּקוֹם" בו "אֲזַכִּיר אֶת שְׁמִי" הוא בית המקדש, שכן רק בו ניתנה רשות להזכיר את השם המפורש, בפי הכהנים בנשואם כפיהם לכרך את העם. לפי המשנה אבות ג, ו, "הַמָּקוֹם" הוא מקום לימודו אפילו של יחיד היושב ועוסק בתורה, אשר "כולה שמוותיו של הקב"ה" (רמב"ן בהקדמתו לבראשית; ראה מהרש"א בחידושי האגדות לברכות א, א). והקב"ה הוא ש'יזכיר' את שמו שכן תורתו היא "וכל העוסק בתורה ומקיימה כאילו קיבלה מסיני" (תנחומא ראה א; השווה קידושין ל, א) כמשה מפי הגבורה. ולפשוט יתכן שהוראת "אֲזַכִּיר" היא 'אזקיף', לשון "מַעֲלָה מִנְחָה דִם חֲזִיר מִזְכִּיר לִבְנֵה" (ישעיה סו, ג), מעלה גם אותה בענן עשן. ומשם "אֲזַכִּירָתָהּ" (ויקרא ה, יב, ועוד), קומץ המנחה העולה באש. "זָכַר" הוא ביסודו עמוד מזדקר לציון מקום או מאורע ("זָכַר" אף הוא מזדקר כידקר), כמו "יָד" במובן ציון או אנדרטה, אך הוא הושאל למאורע משומר בתודעה. ונדרף "זָכַר" אל "יָד" - "זֶה שְׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זְכָרִי לְדֹר דֹּר" (שמות ג, טו) - כמו שנדרפת "יָד" אל "שֵׁם" - "וְנִתַּתִּי לָהֶם בְּבֵיתִי וּבְחוֹמֹתַי יָד וְשֵׁם" (ישעיה נו, ה). "שְׁמִי" הוא אפוא עמוד ענן כבודי. "הַמָּקוֹם" הוא "הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֶל־לֵהִיכֶם מִכָּל שְׁבִטֵיכֶם לְשֹׁם אֶת שְׁמוֹ שֵׁם". כיצד תכירנו? "לְשִׁכְנוּ תִדְרְשׁוּ וּבִאתָ שְׁמָח" (דברים יב, ה) - מצא היכן נח ממסעיו עמוד הענן המלווה את השכינה (ראה שמות יג, כא, ו-מ, לח), שכן "ה' אָמַר לְשִׁכְן בְּעֶרְפֶּל" (מלכים א ח, יב). "אֲזַכִּיר אֶת שְׁמִי" = "אזקיף את ענני", בבית הבחירה.

מכל מקום מעורפל הביטוי דיו, כנראה במכוון, לסבול או אף להזמין את שאר הפירושים. והרי כל פרשתנו דוגמה בולטת ל"מקרא אחד יוצא לכמה טעמים... כְּפִשְׁטִישׁ יִפְצֹץ סֵלַע" (סנהדרין לד, א; הכתוב הוא בירמיה כג, כט). אילו יכול להתקיים עולם מושלם כמו קודם חטא העגל, היה כל אחד דבק בקונו בכל מקום ובכל עת וללא אמצעים, כמשה שנאמר לו "וְאֵתָה פֹה עֲמַד עֲמִיד" (דברים ה, כח), והיה מקריב ב"מִזְבַּח אֲדָמָה" כמשמעו, עושה רצון ה' כרצונו (ראה אבות ב, ד) עד ששם ה' היה נזכר על הזבח כאילו הוא יתברך הזכירו בעצמו. בזמן המשכן היה המזבח "נְבוֹב לַחֹת" (שמות כז, ח) מלא "אֲדָמָה" (מכילתא יתרו מסכתא דבחדוש יא, הביאה רש"י לשמות כ, כא). בזמן היתר במות שוב זבחו במזבחות אדמה כמשמעם (ראה ספר המצוות לרמב"ם עשה כ), ואולי גם לכמה נפסלה גזית. על בית עולמים כבר נאמר, "אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה אֶת מִזְבְּחִי אֶל־לֵהִיף" (דברים כז, ו), אבנים דייקא ולא אדמה, אבנים שלא נפגמה שלמותן הבהולית (מידות ג, ד; רמב"ם הל' בית הבחירה א, יד). הבונה במזבח אבן שנגע בה ברזל לוקה (רמב"ם שם טו) משום "לֹא תִנִּיף עָלֶיהֶם בְּרָזֶל" (דברים שם, ה). שלמה המלך סילסל שלא להניף ברזל על הבית כולו, "וּמִקְבּוֹת וְהִנְיָן כָּל כְּלִי בְרָזֶל לֹא נִשְׁמַע בְּבֵית בְּהִבְנָתוֹ" (מלכים א, ז; ראה סוטה מב, ב). ועדיין הוא נקרא "מִזְבַּח אֲדָמָה", ונסוכים עליו חן וצניעות משל מזבח עשוי אדמה, שכן הוא "מחובר באדמה, שלא יבנו לא על גבי מחילות (חללים) ולא על גבי כיפין (מתנוסס על קשתות)" (זבחים נח, א; רמב"ם הל' בית הבחירה א, ג). בגלותנו היום אפילו מזבח אדמה אינו, אבל "מִן הַשְּׂמִים" ידבר ה', ועוד יש לו בעולמו ארבע אמות של הלכה (ברכות ח, א) אשר להן לא פשט שום חורבן, ועוד "בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר" "תלמידי חכמים עוסקים בתורה מעלה אני עליהן כאילו מקטירין ומגישין לשמי" (מנחות קי, א), ושם "אָבּוֹא אֵלֶיךָ וּבִרְכָתֶיךָ". לולי המקרא שלפנינו לא היה תקנה לשונאיהם של ישראל.